

Організація самостійної пізнавальної діяльності студентів

Романа Михайлишин

Педагогічний коледж Львівського національного університету

імені Івана Франка

вул. Туган – Барановського, 7, 79000, Львів, Україна

Розглянуто психолого – педагогічні аспекти організації самостійної пізнавальної діяльності студентів; мету, завдання, види її організації; керівництво з боку викладача.

Ключові слова: самостійність, самостійна робота, генератор ідей, методологія, пізнавальна діяльність, професійна самореалізація, кредитно – модульна технологія, парадигма.

Постановка проблеми.

Для досягнення цілей сучасного суспільства необхідний спеціаліст, спроможний оперативно приймати нешаблонні рішення, діяти самостійно, творчо. Творчість починається там, де здійснюється самостійний пошук принципів, способів поведінки і дій. Творчість набуває розвитку на основі самостійності особистості і є вищим ступенем її розвитку.

Методологія організації самостійної та індивідуальної роботи за кредитно – модульною технологією передбачає переорієнтацію із лекційно – інформативної на індивідуально – диференційовану, особистісно – орієнтовану форму та на організацію самоосвіти студента. За таких умов викладач має стати каталізатором навчання, генератором ідей, забезпечити професійну самореалізацію особистості і формування її кваліфікаційного рівня. У сучасних умовах самостійність стає професійно необхідною якістю особистості будь – якого спеціаліста. Отже, і підготовка майбутніх спеціалістів у вищому навчальному закладі має орієнтуватися на формування у студентів цієї якості, а не лише на репродуктивну виконавську діяльність з оволодіння певною сумою знань і вмінь.

Актуальність проблеми.

Уміння самостійно і творчо працювати - один з головних критеріїв, які характеризують готовність фахівця до професійної діяльності. Підготувати майбутнього вчителя до практичної діяльності повинні відповідна система організації навчального процесу та його забезпечення, склад викладачів, рівень відносин у системі викладач – студент, бажання й стимули студента в навчанні. Самостійна і творча праця студентів - складова частина всього навчального процесу та його забезпечення, активна, пріоритетна форма навчання при обов'язковому педагогічному керівництві з боку викладачів.

Аналіз досліджень і публікацій.

Дослідники по-різному практикують сутність самостійної роботи студентів. Високо оцінюючи роль самостійної роботи в процесі навчання Я. А. Коменський наголошував "... Альфою та омегою нашої дидактики нехай буде пошук і відкриття способу, за яким би учителі менше навчали, а учні більше б училися".

П. І. Підкасистий розглядає самостійну роботу як "засіб організації виконання учнями визначеної пізнавальної діяльності". Такий підхід дає можливість поділити самостійну роботу студентів на аудиторну та позааудиторну. Головна увага буде приділена позааудиторній роботі студентів.

У педагогіці проблема організації самостійної роботи студентів досліджувалася багатьма провідними вченими (Г.Н. Алова, Ю.К.Бабанський, В.В.Давидов, М.А.Данилова, Б.П. Йосіпов, В.І. Загвязинський, Г.В. Кудрявцева, Н.В. Кузьміна, І.Я Лернер, А.М.Матюшкін, Н.Д. Нікандров, П.І. Підкасистий, М.М. Скаткін, Н.Ф. Тализіна, Г.І. Щукіна). Психологічні аспекти її висвітлено в працях Б.Г. Ананьєва, Д.І.Богоявленського, Л.С. Виготського, І.Я.Гальперіна, І.А. Менчинської, С.Л.Рубінштейна та інших.

Формулювання мети статті.

Розкрити поняття «самостійність», показати психолого – педагогічні аспекти організації самостійної роботи студентів, види самостійної роботи, роль викладача в організації самостійної пізнавальної діяльності студентів.

Виклад основного матеріалу.

Самостійна та індивідуальна робота студентів – форми навчального процесу у ВНЗ, що є основним засобом оволодіння навчальним матеріалом у час, вільний від обов'язкових занять.

Студенти повинні не тільки засвоїти відповідну навчальну програму, а й набути навички самостійної роботи.

Самостійність у здобутті знань передбачає оволодіння складними вміннями і навичками, бачити зміст та мету роботи, організувати власну самоосвіту, вміння по – новому підходити до вирішуваних питань, пізнавальну і розумову активність, самостійність, здатність до творчості.

Згідно з новою освітньою парадигмою, незалежно від спеціалізації та характеру роботи, будь – який фахівець повинен мати фундаментальні знання та професійні вміння й навички діяльності свого профілю, досвід творчої та дослідницької діяльності вирішення нових проблем, досвід соціально – оцінної діяльності. Два останні складники освіти формуються саме в процесі самостійної роботи студентів.

Самостійна робота студентів регламентується Положенням про організацію навчального процесу у вищих навчальних закладах України, затвердженого наказом Міністерства освіти України від 2 червня 1993 року № 161.

Положенням про організацію навчального процесу у вищих навчальних закладах України передбачено, що навчальний час, відведений для самостійної роботи студентів визначається робочим навчальним планом і повинен становити не менше 1/3 та не більше 2/3 загального обсягу навчального часу студента, відведеного для вивчення конкретної дисципліни.

Мета самостійної роботи студентів:

- розвиток творчих здібностей та активізація розумової діяльності студентів;
- формування в студентів потреби безперервного самостійного поповнення знань;

- здобуття студентом глибокої системи знань як ознаки міцності знань;
- самостійна робота студентів як результат морально – вольових зусиль.

Завдання самостійної роботи студентів у вищому навчальному закладі – навчити студентів творчо і самостійно працювати, планувати особисту стратегію навчання, раціонально організовувати свій час, працювати з комп'ютером, опрацьовувати літературні джерела, виконувати дослідницьку роботу, аналізувати та інтерпретувати результати наукових досліджень тощо.

Доцільно виділити два види самостійності: змістовну та організаційну.

Під змістовною самостійністю розуміють здатність людини приймати на певному рівні правильні рішення без допомоги зі сторони. Організаційна самостійність виражається у вмінні людини організувати свою самостійну роботу в реалізації прийнятого рішення. Казати про реальну самостійність можна лише тоді, коли її властиві обидва види самостійності.

Базуючись на рівнях засвоєння творчого досвіду (впізнавання, відтворення, застосування, творчість), можна виділити чотири рівні змістовної самостійності: 1) виконавча самостійність; 2)самостійність у типових ситуаціях; 3) самостійність у нетипових ситуаціях; 4) творча самостійність.

Самостійність є необхідною умовою ефективності будь – якої діяльності: навчальної, виробничої, громадської, розумової, пізнавальної та ін. Вираження самостійності особистості – вчинки, дії, висловлювання, оцінка особистості стосовно як тих, хто оточує, так і самої себе. Тобто самостійність – це не риса волі або характеру, здібностей або мислення, а більш складна, інтегративна особистісна риса. Самостійність співвідноситься із самореалізацією особистості, з її активністю щодо внутрішнього спонукання, без зовнішнього примушення, з відносною незалежністю. Вищому рівневі розвитку самостійності властиві продуктивний творчий характер діяльності, нестереотипність рішень, вчинків, дій самої особистості.

Самостійність не є вродженою властивістю людини. Ця якість виникає і розвивається в процесі життєдіяльності. Рівень розвитку самостійності

залежить від умов, у яких розвивається особистість, характеру її стосунків з довкіллям.

Самостійне мотивування і обґрунтування дій, здатність вбачати об'єктивну підставу власних вчинків і приймати адекватні рішення, складати програму дій виробляється внаслідок досвіду особистості, критичної оцінки зовнішніх впливів і власних можливостей.

Важливим і домінуючим компонентом самостійності є прийняття рішення. Саме з ним пов'язані смислоутворюючі мотиви поведінки та діяльності особистості. У ньому насамперед здійснюється її потреба в самореалізації. Здатність приймати рішення ґрунтується на розумінні суттєвого вміня порівнювати, здійснювати аналіз, синтез та узагальнення, класифікувати, планувати, робити умовиводи, організовувати свою діяльність.

Для ефективного прийняття самостійних рішень людина повинна мати досить великий обсяг інформації, але «згорнутої», «узагальненої», «стислої» за принципом системності. Необхідний елемент узагальнених знань – ключові поняття науки.

Самостійність неможлива без наявності власних думок, оцінок, суджень. Упевненість особистості в істинності знань, правильності своєї позиції веде до готовності її доказово захищати, обстоювати в дискусійних і конфліктних ситуаціях.

Вищий, творчий рівень розвитку самостійності полягає в потребі постійно ставити перед собою нові цілі та завдання, спрямовані на вихід за межі заданого, на пошук і відкриття нових закономірностей та способів розв'язання.

Постановка наступних цілей і завдань на підставі адекватної самооцінки зробленого слугує розвитку позитивного емоційного ставлення до самостійної діяльності та рішення, формує потребу в них.

Навчати студентів стратегії і тактиці самостійного прийняття рішення можна за допомогою проблемного навчання, навчальних дискусій, розв'язання практичних задач проблемного характеру, аналізу конкретних ситуацій.

Аналіз психолого – педагогічної літератури засвідчує, що вивчення організації самостійної роботи проводиться за різними напрямками:

- 1) планування і фізичні затрати на самостійну роботу;
- 2) впровадження таких організаційних форм і методів, які активізують самостійну роботу;
- 3) організація самостійної роботи з окремих дисциплін;
- 4) організація самостійної роботи з метою виявлення закономірностей її здійснення;
- 5) організація самостійної роботи залежно від індивідуальних особливостей тих, хто навчається.

Досліджуючи сутність самостійної роботи студентів, можна помітити, що науковці, прагнучи до комплексного розв'язання проблеми її організації і виділяючи різні аспекти, важливе місце відводять індивідуально – орієнтованому підході до студентів. Учені єдині в погляді на те, що самостійна робота базується на педагогічних і психологічних закономірностях, детермінує змістом, методами організації навчання, індивідуально – типологічними відмінностями студентів. Саме такий підхід до неї забезпечує комплексний вплив на засвоєння кожним студентом наукових понять, способів дій, на формування певних особистісних характеристик.

Самостійна робота студентів починається з постановки навчальних завдань. Для студента саме пізнавальне завдання є зовнішньою причиною, що спонукає до дії, у процесі самостійної роботи він, спираючись на набуті знання, оволодіває новими знаннями, уміннями, навичками. Тільки на основі системи пізнавальних завдань, які детерміновані частково дидактичною метою, можлива організація самостійної роботи студентів без безпосередньої участі викладача, але під його контролем. Такий підхід дає змогу реалізувати опосередковане управління пізнавальною діяльністю, індивідуалізувати темп навчання, а за певної структури пізнавальних завдань – і шлях студента до дидактичної мети.

Одна з основних вимог до системи пізнавальних завдань – поступове нарощування їх складності.

При організації самостійної роботи студентів на основі постановки навчальних завдань можливе використання двох способів : перший – давати завдання однакової складності, подаючи різні види допомоги залежно від індивідуальних особливостей студентів, другий – завдання різних рівнів складності з урахуванням типологічних відмінностей. Розробляючи систему навчальних завдань різних рівнів складності, слід враховувати принцип професійної спрямованості вузівського навчання, який забезпечує професійну мотивацію навчальної діяльності.

На думку вчених – педагогів, продуктивність самостійної роботи студентів визначається позитивним емоційним ставленням до навчальної діяльності. Саме організація самостійної роботи в різних типологічних студентських групах передбачає індивідуально – орієнтований підхід. Для слабовстигаючих потрібно створювати спеціальні ситуації успіху шляхом добору таких завдань, які вони в даний момент зможуть виконати, і активного заохочення. Сильним важливо забезпечити можливість отримувати радість від подолання особливих труднощів при розв'язанні завдань підвищеної складності. Тобто досягається відповідність рівня складності навчального завдання і можливостей тієї чи іншої типологічної групи.

Крім того, ефективність самостійної роботи залежить від частоти і глибини контролю. Про частоту контролю говориться в роботах Н.Ф. Тализіної, яка довела, що він не може здійснюватися неперервно; контролю підлягають продукти, результати кожної операції, дії.

Діяльність викладача в організації самостійної роботи студентів на основі індивідуально – орієнтованого підходу має включати такі напрями:

- а) розробка системи нових завдань з предмета різних рівнів складності;
- б) індивідуалізація навчальних завдань для виділення типологічних груп;
- в) зміна рівнів складності навчальних завдань для студентів різних типологічних груп для того, щоб ступінь самостійності у процесі їх виконання постійно зростає;
- г) створення позитивного емоційного фону заняття;

- д) співвіднесення оптимальних поєднань фронтальної, групової та індивідуальної форм роботи з урахуванням специфічних відмінностей кожної типологічної групи;
- е) надання викладачем консультативно дозованої допомоги залежно від типологічних особливостей студентів і рівня складності навчального завдання;
- є) регулювання частоти і глибини контролю за продуктивністю виконання самостійної роботи залежно від типологічних особливостей студентів.

Перехід до модульної побудови змісту навчання передбачає інтеграцію різних видів і форм навчання, які підпорядковуються загальній темі навчального предмета. Для кожного змістового модуля формують набір довідкових та ілюстративних матеріалів, які студент одержує перед початком вивчення. Також додають список рекомендованої літератури. Кожен студент переходить від одного змістового модуля до іншого в міру засвоєння матеріалу і проходить етапи поточного контролю.

У процесі модульного навчання гнучке управління навчальними діями через модуль позитивно впливає на формування вмінь і навичок самостійної роботи студентів. При цьому відбувається інтенсивне формування як змістовної, так і організаційної самостійності. Велике значення для підвищення рівня самостійності при модульному навчанні має також високий рівень систематизації знань і вмінь, проблемне викладання навчального матеріалу, а також акцент на формування методів діяльності. Тому модульне навчання є ефективним засобом, що забезпечує плідну самостійну навчально – творчу діяльність студентів.

Представлення навчального матеріалу з будь – якої дисципліни сукупністю модулів зумовлено необхідністю розкладання будь – якої складної інформації на модулі (порції), усередині яких матеріал має завершений логічний зв'язок. Ця вимога пов'язана з особливостями механізму функціонування короткочасної пам'яті людини. При цьому засвоєння навчального матеріалу здійснюється студентами самостійно в процесі

поетапної переробки інформації з наступним її закріпленням у довгостроковій пам'яті у випадку кількаразового повторення.

Виконуючи самостійну роботу за модулем, студентам спочатку необхідно розібратися з дидактичною основою навчального матеріалу: визначити цілі, завдання, розібратися з основними формулюваннями, термінами і поняттями. Після цього потрібно опанувати методичну складову досягнення цілей навчання. Студенти самостійно обирають відповідні методи і поопераційно досягають відповідного рівня сформованості творчого досвіду. На цьому шляху вони індивідуально виконують функцію самоконтролю, а в підсумку тестують свої знання, вміння та навички перед викладачем отримуючи відповідний рейтинг за бальною оцінкою.

Самостійна робота студента – це самостійна діяльність - учіння студента, яку науково – педагогічний працівник планує разом зі студентом, але виконує її студент за завданням та під методичним керівництвом і контролем науково – педагогічного працівника без його прямої участі.

Важливу роль у вивченні навчальної дисципліни відіграють раціональні засоби: методи організації самостійної роботи, умови праці, режим дня, техніка праці та ін.

Під час вивчення навчальної дисципліни виокремлюють такі види самостійного учіння студента: слухання лекцій, участь у семінарських заняттях, виконання практичних і лабораторних робіт; конспектування, складання планів, тез, тем лекцій та виконання практичних і лабораторних робіт студентами заочної форми навчання; підготовка рефератів, доповідей, оглядів, звітів курсових, випускних робіт, проектів; підготовка до модульного контролю та іспитів; робота з літературою та ін.

Кожен із зазначених видів потребує від студентів наполегливої самостійної праці. Насамперед потрібно, щоб кожен студент у процесі навчання дотримувався гігієни розумової праці. Тому їм треба розкрити механізми розумової праці, причини появи втоми, шляхи підвищення працездатності, а також режиму харчування, організації відпочинку та ін. Для цього потрібно провести настановче заняття.

Важливу роль в оптимальній організації життя і діяльності студента відіграє режим дня. Його рекомендують науково – педагогічні працівники в перші дні навчальних занять.

Студентам першого курсу потрібно адаптуватися до самостійної навчальної роботи. Студенти –першокурсники мають пристосуватися до умов життя і діяльності у вищому навчальному закладі. Для цього тут необхідна цілеспрямована педагогічна допомога науково – педагогічних працівників. Це, насамперед, уважне ставлення до студента, який відчуває психологічний дискомфорт, незручність, ніяковість, невпевненість.

Навчальні труднощі зумовлені новими формами і методами учіння, особливостями організації самостійної роботи, контролю за нею з боку науково – педагогічних працівників. Науково – педагогічні працівники мають :

- ознайомити студентів із психолого – педагогічними особливостями організації навчання у вищій школі;
- допомогти в оволодінні методами і прийомами навчальної роботи;
- дотримуватися спеціальної методики читання лекцій для студентів – першокурсників у перші два – три місяці, поступово збільшуючи структуру і темп;
- навчити студентів прийомів слухати лекцію, записувати її зміст, методики підготовки до семінарських, практичних і лабораторних занять;
- чітко дозувати завдання на кожне заняття;
- толерантно здійснювати контроль й оцінювання самостійної роботи та ін.

Науково – педагогічні працівники повинні роз'яснити процес оволодіння спеціальністю, їх перспективністю і значущістю.

Зміст самостійної роботи студента над конкретною дисципліною визначається навчальною програмою дисципліни, методичними матеріалами, завданнями та вказівками викладача.

Самостійна робота студента забезпечується системою навчально – методичних засобів, передбачених для вивчення конкретної навчальної дисципліни: підручник, навчальні та методичні посібники, конспекти лекцій викладача, інструкції роботи з комп'ютерними програмами, практикум тощо.

Методичні матеріали для самостійної роботи студентів повинні передбачати можливість проведення самоконтролю з боку студента. Для самостійної роботи студенту рекомендується відповідна навчальна, наукова та періодична література.

Самостійна робота студента над засвоєнням навчального матеріалу з конкретної дисципліни може виконуватися у бібліотеці навчального закладу, бібліотеках міста, навчальних кабінетах, комп'ютерних класах, лабораторіях, а також в домашніх умовах. У необхідних випадках ця робота проводиться відповідно до заздалегідь складеного графіка, що гарантує можливість індивідуального доступу студента до потрібних дидактичних засобів. Графік доводиться до відома студентів на початку поточного семестру.

При організації самостійної роботи студентів передбачається можливість отримання необхідної консультації або допомоги з боку фахівця.

При плануванні самостійної роботи студентів слід пам'ятати, що для самостійного опрацювання можна виносити як окремі питання лекцій, так і цілі теми. Найбільш розповсюдженими у вищих навчальних закладах є три види самостійної роботи:

- самостійна робота відтворюючого характеру, в ході якої студент використовує набуті знання;
- самостійна робота пізнавально-пошукового характеру, в ході якої студент набуває нових знань;
- самостійна робота творчого характеру, в ході якої студент створює дещо нове, оригінальне (курсове та дипломне проектування).

Висновки

Самостійна пізнавальна діяльність студентів є однією з актуальних проблем сучасної педагогічної науки та практики. Це зумовлено вирішенням практичних завдань, що поставлені перед вищою школою щодо підготовки висококваліфікованих, всебічно розвинених фахівців до майбутньої самостійної діяльності в сучасних умовах і на перспективу, і впливають на особистість

фахівця, який повинен бути готовим до участі в науково – технічній діяльності та соціальному житті.

Самостійність виявляється в результатах діяльності, у характері ставлення до довкілля і в спрямованості поведінки.

Самостійна робота сприяє поглибленню та розширенню знань, формуванню інтересу до пізнавальної діяльності, засвоєнню прийомів процесу пізнання, розвиткові пізнавальних здібностей.

З огляду на зазначене, можна назвати зусилля, що забезпечують успішне виконання самостійної роботи:

- вмотивованість навчального завдання;
- чітка постановка пізнавальних завдань;
- алгоритм, метод виконання роботи, знання студентом способів її виконання;
- чітке визначення викладачем форм звітності, обсягу роботи, термінів її подання;
- визначення видів консультаційної допомоги (консультації настановчі, тематичні, проблемні);
- види й форми контролю (практикум, контрольні роботи, тести, семінари тощо).

Самостійна робота поєднує відтворювальні й творчі процеси в діяльності студента.

Оволодіння уміннями і навичками самостійної роботи є необхідною умовою для якісного засвоєння навчальної програми й успішної професійної діяльності.

Використана література

1. Кнодель Л.В. Педагогіка вищої школи : Посіб. для магістрів. – К. : Вид. Паливода А.В., 2008. – С.76 -78.
2. Нагаєв В.М. Методика викладання у вищій школі: Навч. посіб.- К.: Центр учбової літератури, 2007. – С.102 -105.

3. Педагогіка вищої школи: Навч. посіб. / З.Н. Курлянд, Р.І.Хмелюк, А.В. Семенова та ін. ; За ред. З.Н.Курлянд. – 2-ге вид., перероб. і доп. – К.: Знання, 2005. – С.155 – 165.
4. Шайдур І. Психолого – педагогічні аспекти організації самостійної роботи студентів // Рідна школа. – 2000. – № 3 – С.54 -55.